

Олег Файда

ПЕРШІ З'ЇЗДИ ВІЗАНТИНІСТІВ ТА УКРАЇНСЬКА НАУКА (до сторіччя Першого Міжнародного Конгресу візантійських студій)

DOI: 10.58407/litopis.240518

© О. Файда, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3110-916X>

Мета роботи – дослідити участь та сприйняття українськими дослідниками перших міжнародних зібрань фахівців у царині візантиністики. У статті використовуються як загальнонаукові **методи** дослідження, так і спеціально-історичні, зокрема інструментарій, притаманний історико-генетичному та історико-порівняльному методам. Особлива увага приділяється актуальній в історіографії тенденції розглядати інтернаціональні наукові зібрання візантиністів міжвоєнного періоду також крізь призму використання з політично-репрезентаційними цілями.

Основна **новизна** дослідження має два виміри. Насамперед з'ясовано, що Перший (1924 р.), бухарестський, форум візантійських студій надав організаторам опосередковані можливості легалізувати зокрема анексію Румунією земель, населених переважно українським етносом. По-друге, уточнено низку обставин нереалізованих із різних причин спроб українських дослідників долучитися до перших конгресів та з'ясовано окремі аспекти фактичної участі трьох вітчизняних візантиністів у роботі цих форумів.

Висновки. Українські візантиністи уважно слідували за реалізацією ідеї конгресових зібрань, намагалися потрапити на белградський форум. Повноцінно долучитися до роботи міжнародної спільноти візантиністів вдалося у сер. 1930-х рр. у Софії та Римі. І. Свенціцький, Й. Скрутень та В. Залозецький засвідчили різноплановість їхніх наукових зацікавлень. Також керівник Національного музею відзначився активною діяльністю, яку можна означити в категоріях протодипломатії. Українські делегати, і навіть науковці, які не змогли потрапити на конгреси, активно поширювали серед української громадськості інформацію про форуми, популяризували їх, а отже, й візантиністику як важливу для вітчизняної науки галузь гуманітаристики.

Ключові слова: міжнародні конгреси візантійських студій, українське візантиністичне, протодипломатія, Іларіон Свенціцький, Йосафат Скрутень, Володимир Залозецький.

Від початку ХХ ст. у середовищі істориків активізується згуртування професійного цеху, налагодження міжнародної наукової кооперації, процеси обміну інформацією та взаємозбагачення дослідницькими здобутками. Одним зі свідчень перелічених тенденцій було, починаючи від 1900 р., скликання Міжнародних конгресів історичних наук. На п'ятому з них (Брюссель, 1923 р.) серед іншого прийнято ухвалу про організацію міжнародного форуму, присвяченого візантиністичному. Це рішення виявилось одним із системотворчих для справи функціонування конгресів візантійських студій, які тривають і донині (2022 р. у Венеції та Падуї працював черговий, ХХІV конгрес). До початку Другої світової війни відбулося п'ять зібрань, що їх дослідники історії візантиністики схильні виокремлювати як перші і в дечому особливий етап масштабного міжнародного співробітництва у цій галузі гуманітарного знання¹. Для сучасної української візантиністики ці форуми особливо цікаві з огляду на досвід участі в них українських науковців.

Про долучення до роботи форумів візантійських студій українських вчених згадує низка сучасних дослідників. Здебільшого констатується присутність репрезентантів української науки на IV-му чи V-му конгресі, вказуються теми виголошених доповідей (або лише частини з них). Відтак ця інформація фіксується та ретранслюється з однієї публікації в іншу. На окрему увагу заслуговують ґрунтовніші розвідки Івана Лозинського (1927–1992)², Пйотра Коханека³ та Ореста Заяця⁴.

¹ Так зробила, приміром, М. Нистазопулу-Пелекіду: Nystazopoulou-Pélékidou M. L'Histoire des congrès internationaux des études Byzantines (Première partie). *Βυζαντινά Σχμματα*. 2008. Vol. 18. P. 11.

² Лозинський І. Професор І. Свенціцький – болгарист. *Проблеми слов'янознавства*. 1976. Вип. 13. С. 3–14.

³ Kochanek P. Udział polaków w 21 międzynarodowych kongresach Bizantynistów w latach 1924–2006. *Vox patrum*. 2012. T. 57. S. 309–335.

⁴ Заяць О. Візантиністичні (візантологічні) конгреси. *Наукове товариство ім. Шевченка. Енциклопедія*. Львів, 2016. С. 128–130.

І. Лозинський на вшанування століття від народження Іларіона Свенціцького (1876–1956) представив його докладний науковий портрет в царині болгаристики. Відомий львівський бібліограф і славіст зокрема змістовно характеризує участь директора Національного музею у IV-му та V-му конгресах візантиністів, а саме відтворює основні положення його доповідей, зупиняється на науково-організаційних моментах⁵. Зважаючи на час публікації статті (1976 р.), стають зрозумілими окремі прогалини в її тексті та науковому апараті, імовірно, вимушений крок у зв'язку із вимогами, що їх ставили до наукових (і не лише) публікацій представники т. зв. обллітів. Так, І. Лозинський зауважив, що на софійському форумі вперше виступили два представники від України, але завбачливо не уточнив особу другого. Свящ. Йосафат Скрутень (1894–1951), а саме він був тим іншим представником, «завинив» тим, що представляв клерикальні кола (до того ж УГКЦ), під час Другої світової війни працював на території Німеччини, а згодом опинився у Ватикані⁶. Із публікації зрозуміло, що І. Лозинський використовував допис І. Свенціцького в газеті «Діло» про IV Конгрес візантиністів, однак із очевидних причин не вважав за потрібне безпосередньо покликатися на матеріали видання.

Стаття польського вченого П. Коханека присвячена участі поляків у візантиністичних конгресах (за 1924–2006 рр.). Оскільки в міжвоєнний період західноукраїнські землі були складовою Польської республіки, то під категорію «поляків» також потрапили дослідники, які репрезентували українську науку в цій державі. Люблінський науковець акцентував на бажанні виправити окремі неточності щодо польської репрезентації на форумах, які закріпилися в синтезах історії конгресів Марії Нистазопулу-Пелекіду та Васілікі Тапковей-Займовей⁷.

В енциклопедичній статті О. Заяця лаконічно характеризується участь осіб, пов'язаних із Науковим товариством ім. Т. Шевченка, на міжвоєнних візантиністичних конгресах.

Мета нашого дослідження – з'ясувати стосунок української міжвоєнної гуманітаристики до перших форумів дослідників візантійської цивілізації. Завдання статті полягає, поперше, у докладній вивірці фактів долучення до роботи перших конгресів, а також зголошення до участі вітчизняних дослідників як західноукраїнських, так і з Радянської України. По-друге, визначити зміст, науковий внесок їхніх доповідей та інші аспекти долучення до роботи форумів. Наостанок, дослідити, як українські науковці індивідуально сприймали та репрезентували перед фахівцями та громадськістю візантиністичні зібрання.

У контексті нашої розвідки беремо до уваги тенденцію в низці нещодавніх досліджень розглядати міжнародні візантиністичні форуми міжвоєнного часу в масштабнішому аспекті. Французька дослідниця Сандрін Мофрой запропонувала осмислити діяльність перших міжнародних форумів візантиністів ширше, ніж суто науковий захід, – крізь політичну призму, що засвідчує назва її статті: «Перші міжнародні конгреси візантійських студій: між науковим націоналізмом і міжнародним конструюванням дисципліни»⁸. Люсіла Маларт (Університет Помпеу Фабра, Барселона) кілька років тому розглянула участь двох каталонських політиків та інтелектуалів на перших двох візантиністичних конгресах міжвоєнного періоду як форму протодипломатії, «тобто тип міжнародної взаємодії, що використовується регіональними або місцевими акторами, які не можуть послуговатися звичайними каналами міжнародної дипломатії та прагнуть звільнення бездержавної нації»⁹.

Ініціатором першого з'їзду візантиністів 1924 р. був румунський науковець Ніколае Йорга, який запропонував на вищезгаданому V-му міжнародному Конгресі історичних наук Бухарест місцем проведення. У Брюсселі вперше на міжнародних з'їздах істориків функціонувала секція візантійських студій, і в рамках її роботи Н. Йорга у приватній розмові з бельгійським франкомовним візантиністом Анрі Грегуаром (1881–1964) виступив із такою пропозицією. Співрозмовник радісно підтримав ідею, невдовзі її схвалили провідні французькі фахівці з вивчення ромейської цивілізації Шарль Діль (1859–1944) та Габріель Мілле (1867–1953)¹⁰.

⁵ Лозинський І. Професор І. Свенціцький – болгарист. С. 6–7.

⁶ Наукове товариство ім. Шевченка і Тернопільщина (1873–1940): Історично-філософська секція: дійсні члени: бібліогр. покажчик / Уклад. Л. Оленич. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. С. 167–168.

⁷ Tárkova-Zaimova V. Entre deux congrès. *Proceedings of the 22nd International congress of Byzantine studies*. Sofia, 2011. Vol. 1. P. 37–66.

⁸ Maufroy S. Les premiers congrès internationaux des études byzantines: entre nationalisme scientifique et construction internationale d'une discipline. *Revue germanique internationale*. 2010. No 12. P. 229–240.

⁹ Mallart L. Protodiplomacy across the Mediterranean: The Catalan participation in the first congresses of Byzantine studies in South-Eastern Europe during the interwar period. *Studies on national movements*. 2021. Vol. 7. P. 3. Послугується означенням терміну, запропонованим в: Cornago N. *Paradiplomacy and Protodiplomacy*. The Encyclopedia of diplomacy. West Sussex, 2018. P. 1–8.

¹⁰ Fodac F. Le Premier congrès international d'Études Byzantines (Bucarest, 14–20 avril 1924). Prémisses et contexte historique d'organisation. *Études Byzantines et Post-Byzantines*. 2006. Old series. Vol. V. P. 509.

Спочатку Н. Йорґа відчував певні перепони у справі підтримки державою заходу, однак, коли став очевидним високий міжнародний представницький рівень запрошених, влада надала фінансову підтримку, делегатів вітав румунський кронпринц. Отже, вже від першого і, забігаючи наперед, має підстави для усіх п'ятьох міжвоєнних з'їздів, твердження С. Мофрой, що «кожен конгрес, узятий в цілому, брав на себе функцію національного представництва та демонстрації для країни, яка його організувала»¹¹.

На першому форумі на засіданнях загалом офіційно було представлено лише 12 країн. Більшість доповідачів становили румунські, французькі та югославські делегати. Не було представників частини переможених у Першій світовій війні держав – німецьких, австрійських та угорських дослідників, утім, делегат від Болгарії, яка після Балканських воєн втратила Південну Добруджу на користь Румунії, був присутній. Однак створення запрошувати науковців із переможених держав не завадило визнати німецьку мову однією з робочих для конгресів. Обставина, що перше серійне візантинознавче видання було започатковано мовою Гете, Канта і Гегеля, рідною мовою Карла Крумбахера, зобов'язувала. В останні дні роботи форуму, вдома в Н. Йорґи господар із низкою представників національних делегацій, насамперед названих вище французьких та бельгійського науковців, прийняли рішення про створення франкомовного журналу «Byzantion»¹². Організатори та учасники першого міжнародного форуму візантиністів у такий спосіб створили додатковий і, можна припускати, частково альтернативний щодо мюнхенського «Byzantinische Zeitschrift» друкований візантинознавчий науковий періодичний орган.

Румунські дослідники Йон-Янку Ністор (1876–1962), Васіле Греку (1885–1972), Константін Спулбер (1876 р.н.), а також французький історик Поль Анрі (1896–1967)¹³, які працювали в стінах тодішнього університету імені короля Фердинанда I в Чернівцях, на теренах анексованої Румунією української Північної Буковини, були учасниками конгресу в різному статусі¹⁴. Намість українських репрезентантів не було. Однак саму подію, зважаючи на її науково-організаційну важливість, відзначили увагою історики з українських теренів. Окремі матеріали Першого Конгресу охарактеризував Степан Томашівський (1875–1930) з погляду інтересу до них дослідників української історії. Оглядаючи видання «Bulletin de la section historique» Румунської Академії, окремо зупинився на змісті XI тому (1924 р.), присвяченого «візантинологічному конгресови в Букарешті». Рекомендував звернути увагу на праці кількох румунських науковців із молдавсько-слов'янської тематики, зокрема Н. Йорґи та В. Греку, також на реферати відомого французького візантиніста Луї Брейє (1868–1951) та каталонського архітектора Жузепа Пуч-і-Кадафалка (1867–1956)¹⁵. Характеризуючи попередні номери того ж таки видання, оглядач влучно, з ноткою іронії, коментує науково некоректне, упереджене сприйняття ініціатором Першого Конгресу візантинознавців Н. Йорґою минулого українців Буковини: «У ... статті (Н. Йорґи – О.Ф.) є більше політичної публіцистики, ніж історії українсько-румунських взаємин від найдавніших часів до поч. XVIII в. По автору, буковинські Русини не старші 1677 р., а головню за Австрію прийшли з Галичини. Для характеристики методи автора нехай послужать його твердження, що назва “Волочиськ” означає “волоську” оселю»¹⁶.

Критична оцінка С. Томашівським окремих тверджень румунського вченого була характерна і в передвоєнний час для інших учнів Михайла Грушевського, що засвідчує рецензія Мирона Кордуби на гранд-наратив Н. Йорґи. М. Кордуба, характеризуючи особистість бухарестського колеги, зауважив, що паралельна з науковою діяльністю останнього на політичній ниві вплинула на публікацію. Подібно до С. Томашівського рецензент іронізує над очевидно штучними спробами автора «Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen» виводити походження окремих термінів у румунській мові, вказує, що Н. Йорґа «дуже часто бавиться у етимологізування»¹⁷. Подібно М. Кордуба висловлюється й про дослідження топонімів румунським істориком, констатуючи, що ці спроби часто уривчасті, поспішні та не враховують тривалого процесу еволюції тих чи інших назв. Особливо критична оцінка українським істориком поглядів Н. Йорґи при огляді

¹¹ Maufroy S. Les premiers congrès internationaux des études byzantines... P. 235.

¹² Fodac F. Le Premier Congrès International d'Études Byzantines... P. 510–511.

¹³ Anuarul universității regele Ferdinand I din Cernăuți. Anul de studii 1923/1924. Cernăuți: Editura Universității, 1925. P. 35.

¹⁴ Compte-rendu du premier Congrès international des études byzantines / Publié par C. Marinescu. Bucarest, 1924. P. 19, 22, 29, 32–34, 93. В. Греку був учасником усіх візантинознавчих форумів у міжвоєнний час.

¹⁵ Томашівський С. Рец. на: Académie Roumaine. *Bulletin de la section historique* / Publication trimestrielle sous la redaction de N. Jorga. III–IX annee. Bucarest 1915–1921; T. X–XIV. Bucarest 1923–1928. *Записки ЧСВВ. 1928/30*. Львів, 1930. Т. 3. С. 724–725.

¹⁶ Томашівський С. Рец. на: Academie Roumaine. С. 724.

¹⁷ Кордуба М. Рец. на: Jorga N. *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner staatsbildungen*. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1907. Т. 76. С. 204, 212.

життя румунського народу на рубежі XIX – XX ст.: «...тут вже покидає проф. Йорґа зовсім становиско безстороннього історика і стає різким націоналістом-політиком»¹⁸.

Утім, історики Віталій та Вікторія Тельваки, які дослідили історіографічну полеміку між М. Грушевським (продовжену його учнями) та Н. Йорґою щодо обґрунтування прав українців і румунів на суміжні території, закликають пам'ятати, що дискусія була спричинена динамічними процесами націотворення в центрально-східноєвропейському регіоні та провадилася з огляду на національні інтереси з обох сторін¹⁹. Урешті, попри низку серйозних критичних зауважень, українські дослідники сучасники Н. Йорґи, принаймні у період до Першої світової війни, все ж визнавали його доробок загалом гідним уваги²⁰.

Із плином часу українські інтелектуали все більше брали до уваги громадсько-політичну сферу діяльності цього румунського діяча. Н. Йорґа був головним ідеологом концепції, за якою планувалося приєднання до складу королівства низки територій сусідніх держав, зокрема й теренів Північної Буковини (а також частин Бессарабії), населених переважно українським етносом. С. Добржанський зауважив, що «Йорґа відкидав будь-які домовленості з іншими національностями ... для спільних благ і відстоював позицію жорсткої боротьби за повну румунізацію краю та входження його до складу “Великої Румунії”»²¹. Плакучи ідеї румунського націоналізму, науковець неодноразово відвідував край для пропаганди своїх ідей серед тутешніх румунів, увійшов у протистояння з Аузелом фон Ончулом (1864–1921), прихильником порозуміння з місцевим українським рухом. У листопаді 1918 р., після фактичного розпаду Австро-Угорщини, румунська армія окупувала північну частину Буковини, до цих процесів, окрім Н. Йорґи, був причетний вищезгаданий румунський історик Й.-Я. Ністор²².

Й.-Я. Ністор, подібно до Н. Йорґи, на раніших етапах наукової творчості у публікаціях засвідчував роль слов'ян у формуванні румунського етносу, однак із початком Великої війни цей чинник вже заперечував²³.

Візантиніст Л. Брейє, учасник Першого Конгресу, опублікував доволі компліментарний огляд перебігу цього наукового форуму. Зокрема, описуючи екскурсію територією тодішньої Румунії у комфортабельних спальних вагонах, згадує, що першим пунктом подорожі були монастирі Буковини. Вдячний організаторам французький делегат у такий спосіб опосередковано докладався до формальної легалізації анексії Румунією усіх буковинських теренів наступною фразою: «Ми розуміємо, що ця прекрасна провінція, так довго відірвана від спільної батьківщини, є для румунів священною територією»²⁴. Зустрічав учасників Конгресу у перший день їх приїзду на Буковину ректор Чернівецького університету Валеріан Сезан²⁵.

Більше уваги під оглядом нашої проблематики привертає Другий Конгрес візантиністичних студій, який приймав Белград у квітневі дні 1927 р. Українські терени під владою Польщі зголошені були представляти від Наукового товариства ім. Т. Шевченка такі особи: Т. Попель (Th. Popel), І. Свенціцький, а також загадковий «М. Teretski». Університет Яна-Казимира у Львові мали репрезентувати польський дослідник Казімеж Закшевський та українець Кирило Студинський²⁶.

Правдоподібно, що П. Коханек не зміг ідентифікувати двох представників НТШ, що засвідчує відсутність років життя при прізвищах з ініціалами «Th. Popel» та «М. Teretski» (в інших фігурантів його розвідки вони переважно є). Дослідник участі польських громадян у конгресах візантиністів слушно нагадав про різницю в орфографії, адже у польському правописі слід було б очікувати «Popiel» та «Terecki»²⁷. О. Заяць ідентифікує їх як

¹⁸ Кордуба М. Рец. на: Jorga N. Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner staatsbildungen. С. 212.

¹⁹ Тельвак Віт., Тельвак Вік. Українські та румунські історики в боротьбі за східноєвропейську спадщину (М. Грушевський contra Николае Йорґа). *Scriptorium nostrum*. Херсон, 2018. Вип. 2 (11). С. 10–20.

²⁰ Той же М. Кордуба вважає, що синтезу румунського дослідника «все таки треба ... вважати за найліпшу працю із сего обсягу», див.: Кордуба М. Рец. на: Jorga N. Geschichte des rumänischen Volkes... С. 212.

²¹ Добржанський С. Николае Йорґа та Буковина. *Питання історії України*. Чернівці, 2014. Т. 17. С. 138.

²² Українська державність у XX ст. (історико-політологічний аналіз). Київ: Політична думка, 1996 // *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxh/r11.htm>. Й.-Я. Ністор очолював т. зв. «Комітет буковинських емігрантів» у Бухаресті. На час подій бухарестського Конгресу обіймав посаду міністра-делегата від Буковини в уряді.

²³ Лісевич І. Йорґа Николае. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2005. Т. 3. С. 655; Огуй О. Ністор Йон-Янку. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2010. Т. 7. С. 421.

²⁴ Bréhier L. Le premier congrès international des études byzantines à Bucarest. *Revue internationale de l'enseignement*. 1924. Т. 78. Р. 272–273. У передмові до першого числа «Byzantion» Поль Грендор та А. Грегуар також дякували «великій Румунії [курсив наш – Ф.О.], яка зайняла славне місце в історії відродження наших досліджень»: Graindor P., Grégoire H. Avant-propos. *Byzantion*. 1924. Vol. 1. P. VIII.

²⁵ Les excursions. *Compte-rendu du premier Congrès...* P. 85.

²⁶ *Deuxième congrès international des études Byzantines (Belgrad, 11–16 April 1927)*. *Compte-rendu par D. Anastasijević*. Ph. Granić, Belgrad, 1929. P. 200–201, 206.

²⁷ Kochanek P. *Udział polaków...* S. 313. Також див. поклик № 9 вказаної статті.

І. Попеля та М. Терлецького, незважаючи на те, що в першому випадку не збігається ініціал, а в другому – відсутня одна літера у прізвисьці. На нашу думку, під першою особою слід мати на увазі свящ. Теодора Попеля-Гунчака²⁸, адже написання в «Compte-rendu» недвозначно вказує саме на нього. До того ж [ван] Попель, якщо автор енциклопедичного гасла має на увазі відомого священика (?), в якого у свій час гостював І. Франко, помер у 1921 р.²⁹, отже, не міг бути делегованим на науковий форум 1927 р. Складно і з визначенням особи іншого делегата від НТШ, адже означений О. Заяцем М. Терлецький, це, очевидно, Маркіян Терлецький – автор двох рецензій у «Записках НТШ»³⁰, сфера наукової діяльності якого була далека від візантиністства.

Щодо К. Студинського, то сумнівно, щоб він репрезентував Університет Яна-Казимира, адже в проміжку від кінця 1918 р. і до 1939 р. український філолог не працював у складі. Відомо, що Кирило Йосипович відмовився від складання присяги на вірність Польщі, пережив ув'язнення та інтернування, йому автоматично було закрито шлях до польського університету у Львові³¹.

Утім, якщо ідентифікація осіб, які зголосилися, однак так і не долучилися до форуму візантиністів, не така вже й важлива, то щодо участі І. Свенціцького мав місце певний курйоз. П. Коханек зауважив, що директор українського Національного музею був *de facto* відсутній на Конгресі, хоч і був одним із трьох представників делегації з Польщі, кому слід було виголосити 15 квітня доповідь³². На відсутність І. Свенціцького вказує й інший автор³³. Проте в докладному огляді Другого Конгресу відомого візантиніста із конгрегації асумпціоністів Север'єна Салавіля (1881–1965) згадано доповідь І. Свенціцького під назвою «L'art ancien des pays ukrainiens sur le Dniestre dans l'histoire de l'art byzantinoslave» («Давнє мистецтво українських країв на Дністрі в історії візантино-слов'янського мистецтва»). Оглядач перекрутив прізвисьце українського науковця, подавши його як «Svent-siski»³⁴. Нотагка про відомого львівського музейника могла б зробити справу з'ясування української присутності на белградському форумі ще заплутанішою. Однак особисте свідчення І. Свенціцького про перший випадок присутності українців, що про нього йтиметься далі, ставить крапку в імовірних припущеннях, а також дозволяє зауважити, що представник католицького чернечого ордену, науково-видавничі проекти якого були пов'язані з візантиністством, не виявив достатньої прискіпливості у справі перевірки достовірності написаного.

Діяльність першого та другого конгресів викликала інтерес і у візантиністів із Радянської України. Відомо, що перед науковою громадськістю від імені Візантологічної комісії ВУАН виступали Григорій Лозовик (1885–1936) із доповіддю «І Міжнародний Конгрес візантологів у Бухаресті» та Петро Кудрявцев (1868–1940) із доповіддю «ІІ Міжнародний Конгрес візантологів у Белграді»³⁵.

Орієнтовно на початку 1930-х рр.³⁶ ВУАН готувала публікацію збірки «Україна і Схід», яка так і не побачила світ. Збірка цікава статтею Г. Лозовика під назвою «Міжнародні конгреси візантологів». Імовірно цей текст був доопрацьованою вищезгаданою доповіддю науковця.

Інформація про міжнародні форуми фахівців із дослідження візантійської спадщини представлена дуже нерівномірно. Текст про Перший Конгрес займає лише один початковий абзац, є своєрідною вступною частиною, що автор пояснює нібито не стільки науковим, скільки організаційним характером бухарестського заходу. Коротко характеризують

²⁸ Прийма О., Попель О. Священство з шляхетного роду Попелів гербу Сулима і гербу Сас в Галичині у XIX–XX ст. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2013. 30 грудня. URL: https://risu.ua/cvyashchenstvo-z-shlyahetno-go-rodu-popoliv-gerbu-sulima-i-gerbu-sas-v-galichini-u-hih-hh-st_n66490.

²⁹ Кукула С. «Я живу тут досить добре» (І. Франко в Довгополі Галицьким – в о. І. Попеля). *Українське літературознавство*. 2003. Вип. 66. С. 315–319.

³⁰ Бібліографія Записок Наукового товариства ім. Шевченка (Т. I–CCXL, 1892–2000) / Укл. В. Майхер, ред. О. Купчинський. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2003. С. 196, 210.

³¹ Див.: Швидкий В. Студинський Кирило Йосипович. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2012. Т. 9. С. 873–875; Корнійчук В. Студинський Кирило Йосипович. *Encyclopedia*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2014. Т. 2. С. 486.

³² Kochanek P. *Udział polaków...* S. 313–314.

³³ Заяць О. Візантиністичні (візантологічні) конгреси. С. 128.

³⁴ Salaville S. Le IIe congrès international d'études byzantines à Belgrade (11–16 avril 1927). *Échos d'Orient*. 1928. T. 27. N 149. P. 103.

³⁵ Рева Л. Дослідження Візантологічної комісії ВУАН (за архівами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського). *Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики*. Київ: ВПЦ НАУКМА, 2010. С. 178.

³⁶ Висловлюю подяку канд. іст. наук Дмитрові Гордієнкові та докт. істор. наук В'ячеславу Корнієнку за можливість скористатися цим текстом, який готується до публікації. Датування збірки на момент використання нами матеріалів не завершено. Якщо брати до уваги текст Г. Лозовика, він, орієнтовно, написаний після белградського Конгресу (квітень 1927 р.), однак до виходу «Compte-rendu» цього форуму (1929 р.).

ся кілька, на думку Г. Лозовика, ключових доповідей³⁷. Решта тексту присвячена з'їзду у Белграді.

Дослідник вказав на урочисте відкриття Конгресу, найвищий рівень репрезентації гостей від політикуму та церковної ієрархії, відзначив цікавий факт присутності офіційної делегації Ватикану. Г. Лозовик докладніше зупиняється на доповідях, перелічує виголошені на двох пленарних засіданнях. Зокрема згадує і про повідомлення двох радянських візантиністів – Сергія Шестакова (1864–1940), а також уродження Маріуполя, випускника Новоросійського університету в Одесі Дмитрія Айналова (1862–1939), які зуміли їх надіслати до югославської столиці. Оглядач стосовно обох доповідей лаконічно обмежується зауваженням, що «за відсутністю доповідача» повідомлення були зачитані, не посвячуючи своїх потенційних читачів у причини. Далі перелічуються назви найцікавіших, на думку Г. Лозовика, посежційних доповідей, звернена увага на науково-організаційні питання роботи форуму, прийняті резолюції та насичену культурну (насамперед екскурсійну) програму³⁸.

Також про форум у югославській столиці згадується в підготовленій до неопублікованого комісією ВУАН «Візантологічного збірника» (грудень 1929 р.) статті П. Кудрявцева «Українознавство й візантинізм», текст якої в науковий обіг введено Володимиром Буреґою³⁹. П. Кудрявцев, акцентуючи на необхідності «дати новий *corpus* візантійських відомостей про Україну в автентичному тексті з паралельним українським перекладом», у примітці принагідно вказує, очевидно, як на приклад до наслідування, про ухвалення на II Конгресі пропозиції «празького професора К. Кадлеця († 4/ХІІ 1928 р.) про те, що треба скласти повну збірку уривків із візантійських хронік, що стосуються до історії слов'ян»⁴⁰.

Третій конгрес відбувався в Афінах (12–18 жовтня 1930 р.), українські науковці на ньому не були представлені.

Особливий інтерес для нас становлять два останні перед світовою війною форуми візантиністів. У Четвертому Конгресі, який відбувався в столиці Болгарії (9–15 вересня 1934 р.), взяли участь два українських дослідники – Й. Скрутень репрезентував НТШ, та І. Свенціцький, який, на відміну від заявки на белградський Конгрес, представляв уже Український Національний музей у Львові. Про Софійський з'їзд дослідників візантійської цивілізації окрім офіційних матеріалів – актів, залишилися змістовні свідчення обох українських учасників. І. Свенціцький у двох числах «Діла» в останній декаді жовтня того ж року представив доволі докладний огляд діяльності Конгресу. Директор Національного музею був майстерним оповідачем і навіть малопошвачений у тонкощі візантинізму читач мав змогу почерпнути цікаву інформацію про наукове життя в царині, з якою безпосередньо була пов'язана історія Середньовічної України. Інше свідчення про відвідини Конгресу більш особистого характеру – листування свящ. Й. Скрутеня. У 2013 р. побачив світ фрагмент зазначеного листування, адресат якого – ще один представник василіянського ордену, свящ. Роман Лукань⁴¹. Окрім короткого інформативного звіту, василіяннин залишив в епістолах також «приправлені» дециденою цікавою суб'єктивності враження про зібрання та його учасників, міркування «стороннього глядача, учасника, українця, обіймаючи думкою, хоча б навіть дещо суб'єктивною цілістю Конгресу і його вигляди на майбутнє»⁴². Непублічність характеристик Й. Скрутенем візантиністичної спільноти, призначених лише для очей близького приятеля, дає можливість сподіватися на більшу міру відвертості.

Першим з українських представників на форумі виступив І. Свенціцький, його прізвище у підсумковій програмі роботи Конгресу (французькою мовою) транскрибовано як «Swienizkyj», утім, у титулі самої доповіді, виголошеної німецькою, фігурує «Swiencis-kyj». Промова очільника Національного музею мала назву «Культурно-мистецькі зв'язки Західної України з Візантією»⁴³. Слід зважити, що назва доповіді змістовно близька з темою реферату Іларіона Семеновича, який мав виголошувати його ще на белградському форумі. Це дає підстави впевнитися, що в столиці Королівства Сербів, Хорватів і Словен-

³⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. № 14635. Арк. 3.

³⁸ Там само. Арк. 4–5.

³⁹ Буреґа В. Професор Київської духовної академії Петро Кудрявцев та його розвідка «Українознавство й візантинізм». *Філософська і богословська спадщина Київської духовної академії (1819–1924): досвід археографічних та бібліографічних студій*. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. С. 23–59.

⁴⁰ Там само. С. 58.

⁴¹ Файда О. До історії становлення візантиністичності в Західній Україні: свящ. Йосафат Скрутень про Четвертий Конгрес візантійських студій. *Рωμαιός: сб. ст. к 60-летию проф. С. Сорочана*. Харків, 2012. С. 462–473. Далі для зручності покликатимемось на переписку за цією публікацією.

⁴² Файда О. До історії становлення візантиністичності... С. 466.

⁴³ Swiencickij I. Die Kultur- und Kunstbeziehungen Westukrainas mit Byzanz. *Actes du IVe congrès international des études Byzantines, Sofia, septembre 1934* / Publ. sous la réd. de B.D. Filov. Sofia, 1936. Vol. 2. P. 75–77.

ців кілька років раніше вчений все ж не виступав. Остаточного ризику в припущеннях підводить сам доповідач у дописі для «Діла», вказуючи, що «на цьому конгресі були вперше два українці»⁴⁴.

Дослідник у загальних рисах познайомив слухачів секції, по-перше, із археологічними знахідками візантійського походження на західноукраїнських теренах; по-друге, із поодинокими слідами ромейського впливу на місцеву церковну архітектуру та монументальний живопис. Докладніше йшлося про краще збережені сліди впливу візантійської цивілізації в місцевому іконописі XIV–XVI ст., а також в ілюмінованих кирилических рукописах XII–XVI ст. Більшість прикладів доповідач ілюстрував адресуванням до музейних предметів із фондів Національного музею у Львові. І. Свенціцький зупинився на формулюванні окремих загальних тенденцій щодо візантійських впливів на зазначені галузі мистецтва, водночас констатував, що «систематичний виклад ... стосунків галицько-волинської території з Візантією досі відсутній», висловлюючи сподівання, що українські науковці заповнять цю прогалину в «українській візантиністиці (курсив мій – О.Ф.)»⁴⁵. До того ж Іларіон Семенович окреслив дослідницьку перспективу, доцільність вивчення грецьких та елліністичних ремінісценцій у народному мистецтві Подністров'я.

В останній частині реферату І. Свенціцький наголосив, що українська культура й мистецтво раннього Середньовіччя під впливом зокрема й «греко-візантійської причорноморської культури» налагодили зв'язок із культурою та мистецтвом балканських народів. Доповідач розвинув цю тезу як доречний саме на софійському форумі привід для вшанування українсько-болгарських відносин. Отже, доповідь І. Свенціцького була серед іншого репрезентацією перед широкою громадою візантинознавців чималого інформаційного потенціалу з цієї галузі знань різномірних артефактів західноукраїнського регіону.

Окрім виголошення доповіді, І. Свенціцький модерував 14 вересня пообіднє засідання секції «Візантія і слов'янський світ» разом із філологом із Чехословацької республіки Валерієм Погореловим (1872–1955).

Доповідь Й. Скрутеня була запланована на 10 вересня в пообідню пору. Однак із невідомих причин доповідач виголосив її 14 вересня «на надзвичайнім засіданні Секції історичної»⁴⁶. Оргкомітет Конгресу випустив цю обставину з-під уваги, і в згаданій підсумковій програмі роботи помістив назву реферату, прізвище й місце походження Й. Скрутеня у квадратні дужки⁴⁷, що мало б засвідчувати відсутність доповідача⁴⁸. Ця фактична описка спонукала П. Коханека помилково стверджувати, відповідно до актів Конгресу, про нібито відсутність дослідника-василіянина⁴⁹.

На софійському форумі Й. Скрутеня представив німецькою мовою доповідь «Апологія преподобного Йова проти аргументів на користь латинян»⁵⁰. Василіянин ознайомив колеґ-візантиністів із докладною характеристикою змісту пам'ятки міжцерковної полеміки XIII ст. Із двох відомих рукописів тексту на той час для наукової громадськості були оприлюднені архим. Андроніком Дімітракопулосом⁵¹ (1826–1872) та святих. Мартеном Жужі⁵² (1878–1954) лише невеликі уривки. Насамперед Й. Скрутеня характеризував рукопис, кажучи сучасною науковою мовою, з погляду кодикології. Слідом описує літературну структуру «Апології» та особливо докладно знайомить із її фактичним змістом (внутрішньою формою). Окремими пунктами аналізуються державно-церковні реалії, у яких з'явився твір, та характеризується особистість монаха Йова Ясита (Мелія, Ἰὼβ Ἰασίτης, Μελλίας, др. пол. XIII ст.), передовсім як автора із хорошим стилем та взірцем інтелектуала своєї доби. Й. Скрутеня в останньому абзаці від імені редакції «Записок Чину св. Василія Великого» оприлюднив план видати грецький ориґінал «Апології», до якого мали б додватися німецький та український переклади⁵³.

⁴⁴ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. *Діло*. 1934. 22 жовт. (Ч. 283). С. 4.

⁴⁵ Swięcicki J. Die Kultur- und Kunstbeziehungen... P. 76.

⁴⁶ Файда О. До історії становлення візантинознавства... С. 464.

⁴⁷ Programme définitif des travaux du Congrès. Actes du IVe congrès international des études Byzantines, Sofia, septembre 1934 / Publ. sous la réd. de B.D. Filov. Sofia, 1935. Vol. I. P. 13.

⁴⁸ Ibid. P. 11.

⁴⁹ Kochanek P. Udział polaków... S. 315–316.

⁵⁰ Skruteń J. Apologia des Mönchspriesters Job gegen die Argumente zugunsten der Lateiner. *Actes du IVe congrès international des études Byzantines, Sofia, septembre 1934* / Publ. sous la réd. de B.D. Filov. Sofia, 1935. Vol. 1. P. 326–330.

⁵¹ Δημητράκοπουλος Ἰ. Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι περ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων κα περ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἐν Λειψία: Τύποις Μέρτζερ κα Βίττυ, 1872. Σ. 59–60.

⁵² Jugie M. *Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium*. Paris, 1926. T. I; 1930. T. III.

⁵³ Skruteń J. *Apologia des Mönchspriesters Job...* P. 330.

Наостанок, серед членів Оргкомітету IV Конгресу зустрічаємо ще один, умовно «український слід», особу Михайла Попруженка⁵⁴ – на той час професора Софійського університету, члена Болгарської Академії наук, який до 1919 р. був професором Новоросійського (Одеського) університету й захистив докторську дисертацію в Харківському університеті. Утім, у цій статті ми виносимо за рамки нашого об'єкта дослідження науковців-емігрантів із теренів України, які опинилися переважно в Центрально-Східній Європі (найчастіше Болгарії, Чехословаччині та Королівстві Сербів, Хорватів і Словенців – Югославії) і репрезентували на візантинознавчих конгресах державу, в яку волею обставин потрапили. Ми не будемо торкатися питання етно-політичної самоідентифікації або ж територіальної прив'язки цих осіб в доеміграційний період та під час перебування на чужині. У цій публікації орієнтуємося на вчених, які представляли українську науку, а саме офіційні українські науково-освітні осередки під час проведення перших п'ятох візантинознавчих конгресів (1924–1936 рр.).

На окрему увагу заслуговує нотатка Й. Скрутеня щодо учасників Конгресу, особливо в світлі тих статистичних даних, що їх передає за актами конгресів М. Нистазопуло-Пелікідду й щодо яких робить уточнення П. Коханек. Авторка налічує п'ятеро дослідників, які репрезентували Польщу, П. Коханек нараховує їх четверо, вважаючи, що одного з них було пороховано М. Нистазопуло-Пелікідду двічі⁵⁵. Втім, у цю й так не вельми струнку статистику дисонанс вносить Й. Скрутень, який стверджує, що до столиці Болгарії з'їхалися «відпоручники університетів і вчених установ ... Польщі (5 м[іст]. 9 у[станов]., 11 д[елегатів].)»⁵⁶.

Із листування василіянина зрозуміло, що до офіційної статистики IV Конгресу (а отже й, можливо, інших) слід ставитися з певною долею умовності, адже крім звичайних засідань секцій, «були ще й надзвичайні, на яких свої реферати читали ті, що мали надпрограмові реферати, також ті, що спізнилися, вкінці ті, що не зголовили на час реферату, але приїхали і привезли його зі собою»⁵⁷. Власне, Й. Скрутень також вказує, що порядок проведення форуму різнився від того, як його подавали заздалегідь друковані повідомлення.

Попри зауважені незначні недоліки, потенційно можливі на масових заходах, обоє українських науковців висловлюють щире захоплення загальним духом, який панував на Софійському конгресі. І. Свенціцький писав про «атмосферу чистої науки»⁵⁸, а Й. Скрутень означає його «внутрішній зміст» у напівпоетичних нотках, як душу, що «оживляла і була дружиною всього ціложиттєвого життя»⁵⁹.

На думку василіянина, на Конгресі майже не було першорядних візантиністів. Прикрою для нього, наприклад, була відсутність Ш. Діля (1859–1944) – «Нестора візантійських наук»⁶⁰. Серед присутніх учасників Конгресу як «найчільніших учених візантологів» василіянин насамперед називає Александра Васільєва (1867–1953), Франца Дьольгера (1891–1968) та А. Грегуара (1881–1964). Аналогічно ці три персоналії виділяє й І. Свенціцький⁶¹.

Й. Скрутень фіксує для адресата фактичну статистику форуму: близько 120 закордонних учасників та, орієнтовно, 80–90 болгарських. Український делегат класифікував їх за офіційним і напівофіційним статусом: «відпоручники держав», «відпоручники університетів і вчених установ», «звичайні члени Конгресу». Зауважив, що окрім учених на форумі чимало «візантофілів», яких «мабуть найбільше»⁶². Є в листі й ремарка щодо присутності та виступів жінок на Конгресі. Очікувано, як представник духовенства, який пише листу репрезентанту того ж соціального прошарку, Й. Скрутень зауважив, що на форумі присутнє «поважне число духовних осіб». Василіянин всіляко наголошує, що монахи-науковці «і тут двигают на своїх раменах добру пайку всемірної науки, ... дорівнюючи завсіди крокови своїх світських товаришів, а нераз вибігаючи навіть добре наперед них»⁶³.

Василіянин докладніше в листі аналізує роботу секцій, натомість музейник спеціально знайомить читача з тією, в якій сам виступав – «Візантія і слов'янський світ». Й. Скрутень відзначив помітне зацікавлення присутніх до виступу І. Свенціцького.

⁵⁴ Preparation du Congrès. Actes du IVe congrès international des études Byzantines, Sofia, septembre 1934 / Publ. sous la réd. de B.D. Filov. Sofia, 1935. Vol. I. P. 5.

⁵⁵ Kochanek P. Udział polaków... S. 315.

⁵⁶ Файда О. До історії становлення візантинознавства... С. 469.

⁵⁷ Там само. С. 466.

⁵⁸ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. С. 4.

⁵⁹ Файда О. До історії становлення візантинознавства... С. 467.

⁶⁰ Там само. С. 468.

⁶¹ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. Ч. 283. 22 жовтня. С. 4.

⁶² Файда О. До історії становлення візантинознавства... С. 468.

⁶³ Там само. С. 469–470.

Обидва українські делегати, попри те, що представляли формально Польщу, недвозначно наголошували на фактичній окремішності західноукраїнської науки. Директор Національного музею принагідно зазначає, що «на конгресі про Україну переважно знають», але іронічно додає, що серед присутніх є й такі, що означають її наступним чином: «Україна це країна, що її поетом є Шевченко та героєм Тарас Бульба»⁶⁴. Щоправда, вже через речення Іларіон Семенович повертається до серйозного тону, з приємністю зауважує, що на міжнародних зборах візантиністів достатньо ознайомлені з працями М. Грушевського, виданнями НТШ, ВУАН. Також зауважив, що для доповіді про восьмий ірмос акафісту Богородиці «представника Голяндії», як зрозуміло з матеріалів Конгресу, ідеться про Льодевека Грундайса (1878–1961), «стала вихідною точкою» стаття свящ. Петра Крип'якевича (1857–1914). «Дуже мило» директорові Національного музею констатувати й «признання» на форумі наукових видань дорученої йому установи.

Іларіон Семенович, надихнувшись співаними ілюстраціями наспівів візантійської Церкви XII ст. румунського дослідника, мріяв, щоб на якомусь із майбутніх форумів «український музика-візантиніст зміг заілюструвати глибокі культурні традиції нашого церковно-го співу»⁶⁵.

Музейник, розвиваючи думку, виходить із тези, що «українці навіть маленької Галичини мають чимало дуже цікавого матеріалу для візантиністів»⁶⁶. Осередям концентрації цих пам'яток, наголошує І. Свенціцький, є Національний музей у Львові, передовсім його іконописні збірки. Після завершення роботи софійського Конгресу, у Львові якраз побував один із його учасників, професор університету в м. Салоніки Міхаїл Ласкаріс (1903–1965), ознайомившись зі згаданими мистецькими шедеврами. Закордонний дослідник був вражений побаченим і, як передавав директор українського музею, висловився, що саме в залах цієї споруди й слід влаштувати [якийсь із наступних] форумів візантиністів. Інший дослідник-мистецтвознавець і музейник Олександр Цігара-Самуркаш (1872–1952) із Румунії, який також вивчав збірки Національного музею, пропонував «на майбутньому конгресі в Італії [створити] окрему комісію для питань реставрації та консервації візантійської ікони, а провідний реферат поручити ... директорові Українського Національного Музею»⁶⁷.

І. Свенціцький завважив, що секція, в якій працював, включила його разом із вченими чехословацької та болгарської делегацій (в останній був згаданий емігрант із українських теренів М. Попруженко) в робочу групу. Ця спільнота отримала завдання видати корпус «Кирило-Методіївських джерел», зокрема український репрезентант мав зібрати їх у Галичині та Польщі.

Характеристика актуальних для Конгресу питань дає привід ще раз, тепер уже на сторінках «Діла», повторити низку виголошених на форумі думок про творення основ «західноукраїнської візантиністики». Звертаючись до місцевого читача, дослідник докоряє, як можна здогадатися, низці інших тогочасних церковних достойників та західноукраїнських публіцистів⁶⁸ із причини їхньої «дивної ворожості до праджерела української культури», зауважує, що «у нас стидаються чогось східного візантійського типу української культури, та стараються вмовити в людей, що вся наша культура виключно західного походження». Далі констатує, що брак інформації про зв'язки галицького Придністров'я, підкарпатського Потисся та імперії ромеїв постає саме з тієї обставини, «що замало досі звертаємо уваги на пізнання історії і культури самої Візантії»⁶⁹.

Останній змістовний блок огляду роботи Конгресу І. Свенціцьким зосереджений на ролі держави-господарки в справі облаштування заходу та історії болгарсько-українських взаємин. У цих рядках помітне захоплення українського музейника високим рівнем організації форуму, щедрістю видатків, увагою влади й Церкви. Втім, поміж рядків відчутно, як Іларіон Семенович радів із можливості заощадити (не платити конгресового внеску чи безкоштовно користатися учасникам форуму потягом), що свідчить про скромні матеріальні можливості західноукраїнських науковців. Розважаючи над історією більш ніж тисячолітніх українсько-болгарських зв'язків, І. Свенціцький вдруге акцентує, що «візантійський схід був українській культурі завсіди ближчий, ніж римський захід»⁷⁰.

⁶⁴ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. Ч. 283. 22 жовтня. С. 4.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Імовірно, докори були адресовані т. зв. «західникам», прихильникам латинізації УТКЦ – діячам на кшталт Станіславського єпископа Григорія Хомишина чи публіциста Осипа Назарука.

⁶⁹ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. Ч. 284. 23 жовтня. С. 2.

⁷⁰ Там само.

Емоційно забарвлена, дуже щира прикінцева констатація загального враження від Конгресу – «в сірі будні провінційної байдужності для праці дослідника – вривається ясний, теплий промінь сонця міжнародної духовної співпраці»⁷¹.

Оглядаючись обома українськими репрезентантами конгресової діяльності за обсягом і спрямованістю на аудиторію суттєво поступалися тим розлогим текстам, які виходили у вузькоспеціалізованих візантинознавчих чи близьких за науковим профілем виданнях. Так, для знавців науково-організаційної діяльності міжвоєнних конгресів, зокрема Четвертого, може здатися упущеним із-під уваги, наприклад, факт створення в рамках його діяльності «Постійного комітету» (*Comité permanent*), органу, відповідального за організацію подальших форумів⁷². Утім, ще раз слід пам'ятати адресатів дописів І. Свенціцького та Й. Скрутеня та насамперед необхідність донести загальну інформацію про важливу наукову подію.

Зміст доповіді І. Свенціцького, яка проливала світло на малознані для загалу мистецькі й рукописні скарби для візантинознавства західноукраїнського регіону, його залученість до однієї з науково-організаційних ініціатив форуму, нав'язування наукових контактів під час заходу, іншими словами, наголошена публічна активність дають підстави розглядати конгресову участь дослідника ширше, ніж лише в науковому контексті. Очевидно, Іларіон Семенович використав трибуну софійського форуму насамперед для презентації перед міжнародною науковою громадськістю української науки, намагання створити промоцію очолюваному закладу, інформування про існування окремого українського візантинознавства. Виголошені з високої трибуни акценти давали підстави сподіватися, що десятки фахівців, сотні зацікавлених, а також низка сильних світу цього, як от найвищих політиків та посадовців держав-господарок конгресів, звернуть бодай принагідну увагу на долю кількох мільйонів людей на східних кордонах Польщі (а отже, і в Румунії), культура яких є яскравим прикладом декларованої Н. Йоргою «*Byzance après Byzance*», які після пафосних заяв нещодавніх мирних конференцій про врахування інтересів різноманітних національностей позбавлені належної політичної суб'єктності. Іншими словами, розглянемо означену діяльність І. Свенціцького також крізь призму протодипломатії (культурної дипломатії).

Львівський музейник не був ані першим, ані унікальним прикладом такої діяльності, подібна активність мала місце й на Міжнародних конгресах візантиністів. Із одним таким прикладом, який не лише зафіксований, але й докладно описаний та проаналізований, виявляється доречним співвіднести участь у форумі І. Свенціцького. Ідеться про діяльність згаданого вище Ж. Пуч-і-Кадафалка, текст якого привернув увагу С. Томашівського. Науковиця Л. Малларт прослідкувала в рамках двох перших форумів імовірно криптополітичні наміри каталонського інтелектуала, і в цьому контексті – його співробітництво з Н. Йоргою.

Співпраця обох видатних людей свого часу на перший погляд могла видатися навіть дещо дивною, адже їхні націоналістичні наративи мали різні вектори спрямованості. Для каталонського архітектора його присутність на візантинознавчих форумах – це спроба презентувати автономістські прагнення західнороманського народу стосовно Іспанії. Натомість для румунського історика та політика палка ініціатива у творенні візантинознавчої спільноти була засобом для сприяння централізуючим тенденціям у державі, яка після Першої світової війни, через факт присутності на боці переможців, прилучила нові території, які вважала «своїми».

Ж. Пуч-і-Кадафалк виступав за створення організації, яка б мала пропагувати Каталонію закордоном. Вважав, що іспанська держава рідко делегувала представників регіону в інші країни, а місцеві науковці були б більше затребувані на міжнародних конференціях, аніж іспанські. Символічно, що на церемонії відкриття до країни-організатора представник Барселони звертався від імені Каталонії. Ж. Пуч-і-Кадафалк і Н. Йорга вдавалися до взаємних «компліментів» – перший називав румунську культуру моделлю для наслідування, другий, розбудовуючи неовізантійський культурний і політичний простір, – наголосив на ролі в ньому каталонців⁷³. Однак об'єктивна суперечність політичних інтересів Н. Йорги переоголошувалася знаками. Наприкінці 1920-х рр. прихильник культурної та академічної централізації Румунської держави уже міг звернутися до історії Іспанії, користуючись епохою Реконкісти як історичною паралеллю до експансії волохів і молдован у Трансильванію. При цьому Каталонія в текстах не виокремлювалася з політичного ландшафту усєї Іспанії. Отже, як зауважила Л. Малларт, «в обох випадках участь у Міжнарод-

⁷¹ Свенціцький І. Четвертий Міжнародний Конгрес Візантології в Софії. С. 2.

⁷² Grégoire H. Le Congrès de Sofia. *Byzantion*. 1935. Vol. X. P. 281.

⁷³ Mallart L. Protodiplomacy Across the Mediterranean... P. 6–8, 10.

них конгресах візантійських студій сприяла створенню наративів, які підтримували претензії у сфері політики, а отже, можуть вважатися формою протодипломатії»⁷⁴.

Охарактеризована діяльність директора Національного музею у Львові на четвертому з'їзді візантиністів співставна з активністю Ж. Пуч-і-Кадафалка на перших двох. Обое представляли уярмлені нації, обое дистанціювалися від офіційних «вивісок» тих держав, від яких вимушено були представниками. Ж. Пуч-і-Кадафалк і І. Свенціцький репрезентували культури національних меншин, яскраво їх рекламували крізь призму долученості до величного минулого візантійської цивілізації. Іншими словами, у зв'язку з відсутністю власної державності, а отже неможливістю діяти в офіційному статусі, вдавалися до засобів протодипломатії.

(завершення в наступному номері)

References

Bureha, V. (2019). Profesor Kyivskoi dukhovnoi akademii Petro Kudriavtsev ta yoho rozvidka «Ukrainoznavstvo u vizantynoznavstvo» [Professor of the Kyiv theological academy Petro Kudriavtsev and his research «Ukrainian and Byzantine studies»]. Kyiv, Ukraine.

Dobrzhanskyi, S. (2014). Nikolaie Yorha ta Bukovyna [Nicolae Jorga and Bukovyna]. Chernivtsi, Ukraine.

Faida, O. (2012). Do istorii stanovlennia vizantynoznavstva v Zakhidnii Ukraini: sviashch. Yosafat Skruten pro Chetvertyi Kongres vizantiiskykh studii [On the history of the formation of Byzantine studies in Western Ukraine: Fr Josaphat Skruten on the Fourth Congress of Byzantine studies]. Kharkiv, Ukraine.

Korniichuk, V. (2014). Studynskiy Kyrylo Yosypovych. Encyclopedia. Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka [Studynskiy Kyrylo Yosypovych. Encyclopedia. I. Franko national university of Lviv]. Lviv, Ukraine.

Kukula, S. (2003). «Ja zhyiu tut dosyt dobre» (I. Franko v Dovhopoli Halytskim – v o. I. Popelia) [«I live here quite well» (I. Franko in Halytsk Dvohopol – at Fr I. Popel)]. *Ukrainske literaturoznavstvo – Ukrainian literary studies*, 66, P. 315–319.

Olenych, L. (Comp.). (2017). Naukove tovarystvo im. Shevchenka i Ternopilshchyna (1873–1940): Istorychno-filosofska sektsiia: diisni chleny: bibliohr. pokazhchyk [Shevchenko scientific society and Ternopilshchyna (1873–1940): Historical and philosophical section: active members: bibliographic index]. Ternopil, Ukraine.

Reva, L. (2010). Doslidzhennia Vizantolohichnoi komisii VUAN (za arkhivamy Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho) [Research by the Byzantine commission of the VUAN (based on the archives of the Vernadsky national library of Ukraine)]. Kyiv, Ukraine.

Telvak, Vit., Telvak, Vik. (2018). Ukrainski ta rumunski istoriky v borotbi za skhidnoevropeisku spadshchynu (M. Hrushevskiy contra Nikolaie Yorha) [Ukrainian and Romanian historians in the struggle for the Eastern European heritage (M. Hrushevsky contra Nicolae Iorga)]. *Scriptorium nostrum*, 2 (11), P. 10–20. Kherson, Ukraine.

Zaiats, O. (2016). Vizantynistychni (vizantolohichni) kongresy. Naukove tovarystvo im. Shevchenka. Entsyklopediia [Byzantine (Byzantological) congresses. Shevchenko scientific society. Encyclopaedia]. Lviv, Ukraine.

Файда Олег Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики Львівського національного університету ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна).

Fayda Oleh – candidate of historical sciences, docent of the department of history of Middle ages and Byzantine studies of I. Franko national university of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine).

E-mail: oleg_faيدا@yahoo.com

FIRST CONGRESSES OF BYZANTINISTS AND UKRAINIAN SCIENCE (TO THE CENTENARY OF THE FIRST INTERNATIONAL CONGRESS OF BYZANTINE STUDIES)

The purpose of the work is to highlight the reception by Ukrainian researchers of the first international gatherings of specialists in the field of Byzantine studies and their participation in the mentioned congresses. The general scientific research methods as well as special historical ones, in particular, tools inherent in historical-genetic and historical-comparative methods are used in the article. Special attention is paid to the current trend in historiography to consider the international scientific gatherings of Byzantinists of the interwar period also through the prism of their use for political and representational purposes. The main novelty of the study has two dimensions. First, it was found that the First (1924) congress of Byzantine studies in Bucharest provided indirect opportunities to legalize, in particular, the annexation of lands inhabited mainly by the Ukrainian ethnic group by Romania. Secondly, a number of circumstances of unrealized for various reasons attempts of Ukrainian researchers to join the first congresses have been specified, and certain aspects of the actual participation of three domestic Byzantinists in the work of these forums have been clarified.

⁷⁴ Mallart L. Protodiplomacy Across the Mediterranean... P. 21.

Conclusions. Ukrainian Byzantinists closely followed the implementation of the idea of congress meetings, tried to get to the Belgrade forum. It was possible to fully participate in the work of the international Byzantine community in the middle of 1930s in Sofia and Rome. I. Svientsitskyi, Y. Skruten and V. Zalozetskyi testified to the diversity of their scientific interests. Also, the head of the National museum distinguished himself by his intensive activity, which can be defined in the categories of protodiplomacy. Ukrainian delegates, and even scientists who could not make it to the congresses, actively disseminated information about the forums among the Ukrainian public, popularized them, and therefore Byzantine studies as a field of humanities important for national science.

Key words: international congresses of Byzantine studies, Ukrainian Byzantine studies, protodiplomacy, Ilarion Svientsitskyi, Yosafat Skruten, Volodymyr Zalozetskyi.

Дата подання: 16 травня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 18 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Файда, О. Перші з'їзди візантиністів та українська наука (до сторіччя Першого Міжнародного Конгресу візантійських студій). *Сіверянський літопис*. 2024. № 5. С. 156–167. DOI: 10.58407/litopis.240518.

Цитування за стандартом APA

Fayda, O. (2024). Pershi zizdy vizantynistiv ta ukrainska nauka (do storichchia Pershoho Mizhnarodnoho Kongresu vizantiiskykh studii) [First congresses of byzantinists and Ukrainian science (to the centenary of the First International Congress of byzantine studies)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronic-le*, 5, P. 156–167. DOI: 10.58407/litopis.240518.

